

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ОБЩЕСТВАТА И ЗНАНИЕТО

Секция „Социални теории, стратегии и прогнози”

**ТРАНСФОРМАЦИИ В ГЕОПОЛИТИКАТА И НОВИ МЕТОДИ
И ПРАКТИКИ НА ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ПРОГНОЗИ**

Вихра Иванова Павлова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“

Научна област

„Философия на културата, политиката, правото и икономиката”

Научен ръководител:

чл.-кор. проф. дфн. Васил Проданов

София, 2018

Дисертационният труд е обсъден и определен за публична защита на заседание на Секция „Социални теории, стратегии и прогнози” на Институт за изследване на обществата и знанието на БАН от 8. 02. 2018 г.

Трудът се състои от съдържание, увод, три глави, заключение и библиография. Обемът му е 218 стандартни машинописни страници.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Актуалност на проблема

Изследването е посветено на методите и практиките на прогнозиране в геополитиката. Като всяка наука и тази преминава етапи на развитие, в процеса на което се използва разнообразен набор от изследователски техники, подчинени на непрекъснато изменящи се методологични подходи и научни парадигми. Но от всички присъщи на дисциплината компоненти, *най-слабо засегната остава методологията за провеждане на геополитически изследвания*. Същевременно се наблюдава тълкуване на новата реалност чрез класическите теоретични модели, които не са достатъчни за обяснение на протичащите глобални промени. Акцентира се върху географския детерминизъм, преекспонира се значението на дуализма таласо-телурократия и хартленд-римленд тезисът, развит през Втората световна война, но загубил актуалност още през 60-те г. на XX в. Работи се с понятийния апарат от времето на двуполюсната система: „политика на възпиране/сдържане“ на Китай, Русия, Иран – обявени за „ревизионисти“, които именно „връщат геополитиката“. Формулата за „баланс на силите“ не напуска геополитическата мисъл, въпреки нарастващата по сложността си реалност, в която броят на субектите, определящи посоката на едни или други процеси е по-голям от този на самите държави. Идеологическото противопоставяне не само не е загубило своята актуалност, но се използва като концептуална основа на съвременни теоретични конструкции. Поведението на държавите на международната сцена продължава да търпи антропогеографска интерпретация. По този начин се стига до парадоксални обяснения на настоящите глобални трансформации: „релефът“ е в основата на бедността и неравенството, „естествените граници са причина за конфликтите“ и пр. „Географията е решаващ фактор, определящ съдбините на народите – от египетските фараони – до след Арабската пролет“ – настоява Кисинджър към 2012

г.¹ При това „географията в най-старомодния ѝ смисъл,“ тъй като тя „примириява човешката свобода и избор с умерено приемане на съдбата.“²

Говори се за „нео-Макиндрова“ и „нео-Маханова“ епоха³. П. Ричардсън уточнява, че се е **завърнала именно „класическата геополитика“**.⁴

Самото поставяне на проблема за „завръщане“ на геополитиката предполага, че тя не е била на дневен ред за определени периоди от време. С основание възниква въпросът *защо* се завръща? Често се среща твърдението, че като практика никога не е напускала полето на международните отношения. Това е вярно, но не изчерпва отговора на въпроса. И като наука, и като активна външнополитическа дейност тя става актуална в периодите на упадък на една хегемонна сила и възход на нови претенденти за лидерство. Но в страни със силни геополитически традиции интересът към геополитиката остава висок, дори когато стратегическият им потенциал е слаб. Факторите, обуславящи тези процеси обаче, днес *не могат да бъдат обяснени чрез класическия държавноцентричен геополитически анализ*. Последният е характерен за периода XIX – средата на XX век, когато целите най-общо са: да се обоснове научно империализмът и преразпределяне на пространствата между великите сили, търговската и военна експанзия, превъзходството на либералната демокрация, надпреварата във въоръжаването, дискредитацията на марксистко-ленинската идеология, преустановяване влиянието на СССР (което до 70-те г. на XX в. е силно). В този период идеологията постепенно „изтласква“ географския фактор, а след окончателното установяване на ядрения паритет, 1949 г., категорично се налага като водеща в теориите на т.нар. „ревизионистка“ геополитика. Сред геополитическите функции идеологическата винаги е била най-важната. Задачата ѝ е да оправдае стратегически планове и тактически мероприятия. Не без основание, една от съвременните дефиниции за геополитика, е „сфера на свързаните с териториите идеологии без негативния контекст. В действителност трябва да имаме съзнанието, че

¹ Оценка на книгата на Р. Каплан, поставена като реклама на корицата. (Kaplan, R. The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate. New York: Random House, 2012)

² Пак там

³ Richardson, P. Blue national soil' and the unwelcome return of 'classical' geopolitics. Manchester. UK. Taylor & Francis Group., 2015, pp. 4-6

⁴ Ibid.

се потапяме в съвкупност от идеологии.“⁵ Спрямо настоящата хибридна война и надпреварата във въоръжаването между САЩ и основните евразийски сили, наистина изглежда сякаш тази дисциплина не е претърпяла никакво развитие от средата на миналия век до днес. Тогава за какви трансформации и нови методи и практики на прогнозиране става дума в заглавието?

2. Цели на изследването:

Дисертационният труд си поставя четири основни цели:

- да анализира и обясни действителните причини за завръщането на геополитиката.

- да покаже как се трансформира последната и какъв е характерът на тези трансформации.

- да **отграничи** практическата геополитика от фундаменталната, както и методите и практиките на прогнозиране в двете. Да покаже и обясни разликите между старата и нова методология, *защитавайки предимствата на втората*.

- да съпостави изведените глобални тенденции в прогнози както на практическата, така и на фундаменталната геополитика.

Въпреки че има свои специфики, това е социална наука и развитието ѝ е част от цялостната еволюция на социалното познание. Нейните трансформации и методологични обрати могат да се проследят чрез промените в смислите, които се влагат в опитите да се даде дефиниция за геополитика при всеки от етапите на „завръщането“ ѝ, което показва също как се разширява предметното ѝ поле.

В края на XIX в., когато се формират концептуално-методологичните ѝ основи и геополитическите теории се нареждат до тези на империализма (като опит да се даде алтернативно, икономически **не**детерминирано обяснение на експанзията), терминът все още не е популярен. Като дисциплина геополитиката не е самостоятелно обособена (част е от политическата география⁶). Р. Челен за пръв път използва понятието „геополитика“, през 1916 г. в книгата си „Държавата като форма на живот“. Там той ѝ

⁵ Монбриал, Т. Политическа география. С. АИ Проф. М. Дринов, 2008, с. 23

⁶ Въпреки, че до днес между двете дисциплини често се поставя знак за равество и спорът за самостоятелния ѝ научен статут продължава.

дава определението: „учение за държавата като географски организъм или явление в пространството“.⁷ Акцентът е върху *държавата като единствен субект* в международните отношения. По това време първостепенно значение в геополитическия анализ имат икономическата, откъдето и военната (основно морската) сила, които са в пряка зависимост от природните условия, територията, релефа. Те са двата водещи фактора в определянето свкупната мощ на държавите. Цивилизационният процес се обяснява чрез социално-политическите пространствени фактори, а войната – като „инструмент на прогреса“ (Челен). Затова сред множеството определения за геополитика има такива, които я дефинират като „наука за войната“ (Ж. Готман); „дисциплина, която се управлява от армията и по този начин представлява форма на война“ или „идеология с фатални последици“.⁸

Но още от средата на 50-те г. на XX в. се развиват множество нови направления в социалните науки и геополитиката не остава безразлична към тях. На академично ниво протича преосмисляне на класическите парадигми, фокусирани върху географския детерминизъм и националния егоизъм. Започват да се търсят системни обяснения на промените в геополитическата картина на света. Държавата се възприема като съставна част от структурата на световната система и нейното развитие се определя от мястото ѝ в тази система и от цялостното развитие на последната. Самата система се разбира като динамично единство, цялост, подложена на постоянни промени. След Обща теория на системите се появяват теорията на сложните системи, синергетичната парадигма и др. С помощта им се изследват нивата на ентропия и негентропия, бифуркационни свойства, асиметричност и фракталност на географското пространство, случайност, цикличност, нелинеен характер и необратимост на детерминистично-вероятностни събития. Настъпват съществени обрати в геополитическите изследвания. Фернан Бродел и последователите му апелират за междудисциплинарен синтез като единствената възможна посока, въобще за развитието на определени науки. Тенденцията се засилва след 70-те г., когато геополитиката не само става отново актуална, но в употреба се връща и самият термин. Ролята на

⁷ Дугин, А. Основы геополитики. М.: АРКТОГЕЯ-центр. 2000, с. 23

⁸ Ritz, H. Die Rückkehr der Geopolitik. Eine Ideologie und ihre fatalen Folgen. In: *Blaetter*, <https://www.blaetter.de/archiv/jahrgaenge/2013/maerz/die-rueckkehr-der-geopolitik>, 03. 2013.

природните фактори продължава да бъде значима, но изучаването им преминава на системно, глобално ниво. Те се разглеждат в контекста на кризисната екодинамика, ресурсната ограниченост и екстензивното икономическо развитие, демографския прираст, социално-икономическите, технологични и политически промени. Стратегическото значение на територията остава, но започва да се отчита и ценността на времето, в неговата динамика. Освен диахронната събитийна последователност, анализът на социалната реалност взема предвид и цикличното, продължителното, структурно време („la longue dureé“). В свят-системните теории на Уолърстейн, Франк, Ариги и др., и тези за „дългите цикли“ на Моделски, Томпсън, Голдстейн, се раждат *хронополитическите* концепции. Заплахата от катастрофа и изчерпване на пространството стимулират в общественото съзнание обрат към търсене на собственото минало, не само в настоящето, но и в бъдещето. Възраждат се идеите за историчност и цялостност на света. Социално-историческите изследвания започват да се провеждат на наддисциплинарно ниво. Макроисторическата парадигма – свят системният подход **отрича** дихотомното противопоставяне запад-изток (море-суша), разглежда историческите системи в структурна взаимовръзка в пределите на широкомащабни историко-географски общности (свят-системи, цивилизации). Завръща се (гео)историята в качеството ѝ на арбитър на всички науки. Появяват се клиометрията, клиодинамиката...

Съвременният геополитически анализ се основава на многоаспектни влияния, които водят до обогатяване предмета и функциите на геополитиката, до усложняване на цялата ѝ методологична основа. В началото на XXI в. Дугин я определя като система от науки,⁹ което показва интердисциплинарния ѝ научен статут. Днес за прогнозиране на глобалните промени се правят *метадисциплинарни* комплексни изследвания, целта на които е да открият основните фактори на историческия процес и каузалните взаимодействия между тях. С помощта на математическото моделиране се верифицират различни теоретични модели, изследват се „законите на историята“, създават се нови (макро)теории, способни да **обяснят** сложните геополитически процеси и *причините*, които ги пораждат.

⁹ Дугин А. Основы геополитики. М.: АРКТОГЕЯ-центр. 2000, с. 12-13

Технологиите, новите транспортни комуникации ускоряват времето и „компресират“ пространството. То се трансформира под влияние на паралелно протичащите процеси на интеграция и дезинтеграция, екологични катаклизми, войни. Границите са „подвижни“, но територията и природните ресурси остават основни ценности, в спорове за които възникват междудържавни и корпоративни конфликти. Следователно тези класически географски фактори запазват фундаменталното си значение и днес. Променени са само методите и средствата за контрол над пространствата. Реализацията на глобалните интереси на мощните субекти вече не се решава чрез военна окупация на територии, а по пътя на икономическо и информационно подчинение, психологическо въздействие... Ресурсите, обект на съперничество са не само природните, но и информационните, икономическите, интелектуалните, духовните...

Тук е мястото да се направи важното *разграничение* между обективната същност на геополитическия анализ, характерен за фундаменталната геополитика и субективно детерминирани геостратегически механизми за въздействие върху пространството, с които е ангажирана практическата.

Под „**фундаментална**“ тук се има предвид академична геополитика, изследваща базисни закономерности, които дават възможност за обяснение не само на миналото, но и за поглед в бъдещето. Тя избягва крайности като политически фундаментализъм, географски детерминизъм. Неин предмет са големите качествено-количествени (макроисторически) промени, геополитическите трансформации във време-пространството, динамиката на глобалното противостоене. В този смисъл „осигурява необходимите знания, които могат да бъдат използвани в името на благо на човечеството, *в името на мира, вместо в името на войната*“.¹⁰

Прогнозирането във фундаменталната геополитика касае посоката на развитие на геополитическите субекти в контекста на глобалната динамика, взаимоотношенията между тях, както и вариантите на трансформации в световната система. Като изследователски процес, то **стъпва на сериозна теоретична макроисторическа**

¹⁰ Нартов, Н. А. Геополитика: учебник для студентов вузов. М.: ЮНИТИ, 1999, с. 22

основа. Предписателната (прескриптивната) му функция е да даде необходимите насоки за предприемане на правилни политически решения.

Практическата геополитика се отъждествява като реална или декларативна приложна дейност. Отличава се с висока степен на институционална обвързаност и субективизъм, представен под формата на политическа целесъобразност. Русев я определя като *геостратегия*.¹¹ Геопространството в нея има по-ясно изразени регионални измерения и се разглежда като среда за целенасочено преобразуване на отношенията между културно-цивилизационни региони, държави, автономни административно-териториални единици, зависими територии.

Според Бжежински геостратегията е стратегическо управление на геополитически интереси. Съгласно Т. Монбриал тя е част от общата военна стратегия, която третира операциите в макрогеографски мащаб. Това ще рече, че в пространствено измерение тя се разгръща достатъчно, за да не се ограничи с един единствен театър на действията. Нейната ясна цел е координацията – стратегическа и логическа. Русев смята, че трябва да се разглежда като реална дейност, насочена към преструктуриране на политическото пространство и облагодетелстваща едни държави за сметка на други. Освен военно-политическата ѝ същност, необходимо е да се отчита по-широк кръг от културни и социално-икономически нейни аспекти. Като основен геостратегически мотив днес трябва да се приеме желанието за контрол върху богати на природни, човешки или стопански ресурси пространства.¹²

Прогнозирането в практическата геополитика се практикува в недрата на т.нар. „аналитични центрове“ или „мозъчни тръстове“ (think tanks), претендиращи, че скъсяват дистанцията между академичните трудове и политиките, предоставяйки анализи, които достигат по-бързо до широката публика и са по-достъпни за масовия потребител и действащите политици. По думите на Р. Хаас (директор на Центъра за международни отношения), „те запълват критичната празнота между академичния свят,

¹¹ Русев, Политическа география, геополитика и сигурност. С. СУ „Св. Слимента Охридски“. 2007, с. 47

¹² Монбриал, Т. Политическа география. С. АИ „Проф. М. Дринов“. 2008, с. 27; Русев, М. Политическа география геополитика и сигурност. С. СУ Св. Слимента Охридски. 2007, с. 47-48.

от една страна, и сферата на управление, от друга,“ като целта им е да „влияят върху формулирането на американската външна политика“.¹³

Генерираните от тях прогнози се разработват с помощта на общонаучни методи като сценарии, Делфи и др., създадени от изследователи в областта на отбраната след 1945 г., чиято методология и проучвания „продължават да оформят начина, по който анализираме отбранителната политика и възпирането, десетилетия по-късно.“¹⁴ Аргументът на Хаас е, че „теоретичните и методологически дебати са отдалечени, несвързани с реалните политически дилеми“, ежедневно стоящи пред политиците, които са „твърде заети,“ за да се впускат в по-дълбоки анализи. Затова основният принос на мозъчните тръстове е в „преодоляването на пропастта между идеите и действията“.¹⁵ Според много учени обаче, идейната им продукция по-скоро се стреми да **измести фундаменталните изследвания**.¹⁶ Защото последните влияят върху взимашите решения в *дългосрочна* перспектива и имат съществен принос в конструирането на когнитивните структури, на които се опира ръководството при определянето на външнополитическите си подходи.¹⁷

3. Предмет и обект на изследването

Предмет на изследване са методите и практиките на дескриптивното и нормативно геополитическо прогнозиране, общото и различното между тях, както и начинът, по който би се конституирал мултиполярният свят през следващите десетилетия.

Обект на анализ тук ще бъдат прогнозите:

¹³ Haass, R. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective. In: U.S. Department of State, <https://2001-2009.state.gov/s/p/rem/15506.htm>, 01. 11. 2002.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Вж „Information versus Knowledge“ (Urrutia, O. The role of Think Tanks in the definition and application of defence policies and strategies. In: Revista del Instituto Español de Estudios Estratégicos Núm. <http://revista.ieee.es/index.php/ieee/article/download/88/83>), 2/2013, p. 6.

¹⁷ Ish-Shalom, P. Theory as a Hermeneutical Mechanism: The Democratic-Peace Thesis and the Politics of Democratization. In: European Journal of International Relations, <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354066106069324>, 10, 2006.

1/ разработвани в рамките на някои водещи мозъчни тръстове, и произтичащи от трудове на влиятелните геополитици на XIX и XX в., формиращи американската външна политика за дълъг период от време;

2/ извлечени от индивидуални макроисторически и макросоциологически изследвания, и генерирани от научно-изследователски организации.

4. Литературна справка

Предвид тематичната насоченост, издирването на литература е ориентирано към практиките на прогнозиране *във фундаменталната* геополитика, тъй като те остават значително засенчени от практическата. В този тип изследвания се прилагат метадисциплинарни комплексни подходи, което значително обременява типологизирането на източниците. Като цяло касаещата ги литература е оскъдна, тъй като в по-голямата си част проблематизира конкретни изследователски техники. Напр. Ю. Полуни, И. Тимофеев, „Нелинейные политические процессы“, 2009; Чернавский, Малков, „Математическое моделирование геополитических процессов“, 2003.

В. Пантин разглежда макроисторически модели, но не се спира детайлно върху историческите методи (В. Пантин „Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине XXI века“, 2006).

Пълноценна информация за междудисциплинарния синтез предоставят методическото ръководство „Теория и методология истории“, 2014; Вл. Ли „Теория международного прогнозирования“, 2002, но най-вече самите трудове на клиодинамисти като: Р. Turchin. „Historical Dynamics: Why States Rise and Fall“, 2003; П. Турчин „Историческая динамика: На пути к теоретической истории“, 2007; Л. Гринин, А. Коротаев, „Социальная макроэволюция: Генезис и трансформация Мир-Системы“, 2009 и др.. В тях обстойно са представени теоретичните основи на математическите модели, като методиката на моделирането също е подробно обяснена.

В прогнозите на фундаменталната геополитика като правило се дава широко описание на използваната методология – нещо, с което не може да се похвали практическата. Но са единици *обобщаващите* източници. Сред последните има такива, които анализират прогнозирането в определени направления, напр. в теориите на

дългите цикли и неореализма като цяло: „The Long and the Short of Global Politics in the Twenty-First Century: An Evolutionary Approach Author(s): George Modelski and William R. Thompson“, 2012; В. Коньшев, „Американский неореализм о природе войны: эволюция политической теории,“ 2004.

Вениер разглежда подходите и методите в класическата геополитика (Махан, Макиндер, Ратцел, в някои разработки като тези на Бжежински и видни политически географи като С. Коен, К. Грей и др. (Venier, P. Main Theoretical Currents in Geopolitical Thought in the Twentieth Century, 2010).

Прогнозирането в практическата геополитика разчита на общонаучните методи, що се отнася до практиките в различни мозъчни тръстове. Част от тях се прилагат и в индивидуални работи на много геополитици в качеството им на експерти – сътрудници към Пентагона, агенция Стратфор и пр., както и в монографиите, издавани от тези центрове. Във форсайт докладите има кратки справки за използваната методология. Колкото до обяснението на самите методи, тук основно е използвана електронната платформа на Американския стратегически изследователски център RAND („Research and Development“).

В дисертацията е засегнато и развитието на собствено прогностичната дейност с позоваване основно на метаанализите на Игор Бестужев-Лада „Социальное прогнозирование. Курс лекций,“ 2001 и „Рабочая книга по прогнозированию“, 1982, както и на дисертационни трудове на колеги от секция „Социални теории, стратегии и прогнози“.

5. Изследователска теза

В дисертацията се защитава, че най-подходящият метод за геополитическо прогнозиране от наличните към момента, е чрез прогнозните функции на съвременните макроисторически модели.

Отделно към всяка от трите части се проверяват *хипотези*, свързани по един или друг начин с основната теза.

6. Методологична бележка: Използвани са варианти на историко-генетичния метод – реконструктивен (регресивен) и компаративен по отношение съпоставянето на определени исторически процеси и повторението им през XIII, XV, XIX и XX-XXI в. Реконструирани са теории на влиятелни геополитици на XIX и XX в., съвременни макроисторически модели, както и практиките на прогнозиране във водещи научно-изследователски организации и в мозъчни тръстове. Подложени са на критичен анализ, в резултат са формулирани най-вероятни алтернативи на геополитически промени (условно) до 2045-50 г.

Подходът е системен. Анализът на появата, завръщането и трансформациите на геополитиката, се разгръща в синхрон с този на капиталистическата система в контекста на глобалното противостоене на великите сили в посочените епохи. **Хронологичните рамки** са условни: като начална може да се обозначи 1204 г.-четвъртият кръстоносен поход, но предвид скоростта, с която протичат всички процеси, всяко конкретизиране на крайна рамка по отношение на дългосрочните тенденции рискува да се окаже подвеждащо.

Ограничения на анализа: реконструкцията на практиките и методите е свързана с **глобалното** геополитическо прогнозиране и единственото изключение е опитът да се видят следствията от алтернативните промени за развитието на Балканите и България. Това означава, че *фокусът* е върху глобалната трансформация – не върху конкретни „горещи точки“ (Сирия, Йемен, Кавказ, Централна Азия, погранични конфликти), текущи и потенциални, и техния характер. „Зоните на разлома“ днес са толкова много, че и при най-голямо желание, не би било възможно да ги включим тук. Всички те са следствие от принципа на *функциониране* на капиталистическата система, предмет на анализ в глава първа.

Важно ограничение е ситуацията с България. В работните варианти многократно бе правен опит да се намери „светлина в тунела“ за страната в контекста на глобалната динамика. Всеки от тези опити „опря“ в стената на статуквото, което не е политическо (!). Защото за да е такава, то би следвало *като минимум* да може да разграничи „приятел“ от „враг“. Но уви, 26 години то не може. Като максимум – да се стреми към отстояване на национален интерес, но от тази възможност държавата бе лишена още в

„зората“ на „демократичните промени“, за целите на чието осъществяване систематично и последователно биват назначавани (отвън и „отгоре“) правителства и функционери, преследващи частни и корпоративни интереси. Затова, проблемът е сведен до новата конфигурация на великите сили, от които зависи бъдещето на Балканите.

7. Структура на дисертацията

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение и цитирана литература. Общият му обем е 218 страници. При разработването му са използвани 317 източника. Приложени са три схеми и една таблица.

I. ЗАВРЪЩАНЕТО НА ГЕОПОЛИТИКАТА ПРИ ПРЕХОДА ОТ МОНОПОЛЯРЕН КЪМ МНОГОПОЛЯРЕН СВЯТ

Предмет на анализ в глава първа са: характерът на хегемонията в съвременната международна система, причините за появата и завръщането на геополитиката в прехода от моно към многополярен свят, начините на интерпретацията им от различните идеологически позиции. Основно внимание е обърнато на диалектиката между двете логики на власт (териториална и капиталистическа), както и на теориите за империализма, в противовес на които се появяват първите геополитически трактовки. Изводът, че империализмът *Е* феномен на модерната капиталистическа система е обоснован чрез характеристиките на последната, като невъзможна без пространствена, финансова и военна експанзия. Разликите в стария и новия империализъм са обяснени в края на главата чрез концепцията на Дейвид Харви за „натрупване чрез отнемане на собственост“. *На преоценка е подложен основният геополитически закон – „противоборството море-суша“.* **Хипотезата** е, че той отразява непрекъсната борба **не** между двете стихии, а между свят-икономиката и свят-империите. Като пример, показващ най-добре това противоборство е избрана водещата в практическата

геополитика (и до днес) концепция на Х. Макиндер. Накрая са разгледани общите закономерности при колапсите на държавите, заемащи за определен период хегемонни позиции. Анализът в тази първа част се разгръща около концепцията на Харви за „пространствено-времевата фиксация (spatial-temporal fix) и тази на Джовани Ариги за „диалектиката между двете логики на власт.“

II. ТИПОЛОГИЯ И МЕТОДИ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ПРОГНОЗИ

Задачата в тази част е да се разграничат принципите на прогнозиране в практическата и фундаментална геополитика. Методите, използвани в първата са представени обобщено, защото повечето от тях са част от методологичния синтез, прилаган при втората (като математическото моделиране). По-голямо внимание е обърнато на самите практики и изведените тенденции. Разгледана е и разликата между прогнозиране-футурология и изследванията на многовариантни бъдеща с идеята да се намери мястото на прогнозите, генерирани от практическата геополитика. **Хипотезата** е, че те са *инструмент за реализация на геостратегически цели*. Основават се на разузнаване и преследват идеологическа обосновка на политически проекти за трансформация на социалната реалност във варианти, гарантиращи безалтернативност на капиталистическия характер на хегемонията.

Самостоятелно е анализирано прогнозирането в неореализма. Целта е да се покаже преходът от аисторизъм и статизъм, към историзъм и динамизъм. Главата завършва с глобалното моделиране, при разграничение на първите две поколения модели от третото, където е постигнат консенсус между природните и обществени науки.

III. ВОДЕЩИ ГЛОБАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ

Глава трета е по същността си сравнителен анализ на глобални тенденции, агрегирани от практическата и от фундаментална геополитика. В първата половина са

съпоставени предвиждания, извлечени от макроисторически модели на И. Уолърстейн и Дж. Ариги, в които двамата неомарксисти виждат по различен начин характера на предстоящата китайска хегемония. *Присъединявам се към хипотезата на Ариги*, според когото Китай ще се ориентира към междудържавно сътрудничество с цел изграждане на нов глобален ред, основан на икономическа взаимозависимост, но с уважение към политическите и културни различия. Двете междудържавни системи – европейската и азиатската са коренно различни. Редът, наложен от западноевропейските държави в XIX в. със силата на оръжието е чужд за Изтока. Използването ѝ е пряк резултат от неспособността на британските търговци да проникнат на китайския пазар с правни средства.¹⁸ В сравнението на динамиката на двете системи разликите са очевидни. Първата се характеризира с непрекъсната военна конкуренция, тенденция към географска експанзия както на самата система, така и на центъра на преместване. Мирните периоди са по-скоро изключение, отколкото правилото. По време на т.нар. „стогодишен мир“ (1815-1914), войни в Европа не отсъстват, европейските държави продължават експанзията си в неевропейския свят. Ескалацията на тази конкуренция води до индустриализацията на войната. До включването им в европейската, държавите от азиатската система са в състояние на **мир не за сто, но за триста години**.

Във втората половина самостоятелно се „сверяват“ останалите линии на промяна, изведени в двете свят-системни теории (развити през 90-те г. и началото на XXI в.), което налага преглед на актуална информация за икономическата и финансова, технологична и демографска динамика във водещи медии, доклади от конференции и др. източници. В противовес на очакванията за точност, рационалност и обективност, за които претендира практико-приложното геополитическо прогнозиране, емпиричната справка потвърждава валидността на прогнозите, произтичащи от макроисторическите модели.

В подкрепа на прогнозите на Уолърстейн и Ариги са приложени множество аналитични материали и монографии на други учени.

¹⁸ Arrighi, G. Adam Smith in Beijing: Lineages of the 21st Century. New York, Verso. 2007, p. 338

8. Приноси на дисертационния труд

1. Анализът в цялото изследване се опитва да запази баланс между икономическата, политическа и цивилизационна детерминираност. Значението на географския фактор е разгледано от свят-системна перспектива. В усилието това да се постигне, при обяснението на процеси и събития, от една страна се варира между неореалистки – неомарксистки – либерални и неоконсервативни позиции и прогнози. От друга, се предлагат различни аргументи на анализатори както западни, така и източни. Отразени са становища на американски, европейски, руски, японски, индийски учени, действащи политици и общественици. Целта е максимално широко представяне (доколкото позволява обема на този труд) на различни гледни точки и разнообразни перспективи. Икономическият детерминизъм в глава първа е съчетан с политическата логика на двата вида власт – капиталистическа и териториална, както и с цивилизационния код на Китайската свят-империя и азиатските държави.

2. В процеса на (старателното) издирване на информация не бе открит такъв съпоставителен анализ между двата типа прогнозиране. Намирам работата за ново начинание, което би могло да бъде продължено на поставената основа. Това е важно, защото под „геополитика“ днес все още се разбира политическа география и/или класическа геополитика, като тенденциозно или не, се пропуска, че отдавна тя е система от науки и не се изчерпва с практико-приложните геостратегически разработки, генерирани в различни мозъчни тръстове.

3. Преразгледан е „основният“ геополитически закон, който в момента е изключително популярен. Дадена нова, авторска интерпретация на неговото значение.

4. Детайлно са обяснени методите на теоретико-историческите изследвания, показани са примери на приложението им при съвременното глобално прогнозиране.

5. Макроисторическият модел на Джовани Ариги, на който се опира в голямата си част дисертацията, е по-слабо познат в България, за разлика от свят-системните теории на други неомарксистки. Той дава един по-различен интерпретативен поглед върху глобалните трансформации, тъй като отчита в по-висока степен значението на цивилизационната детерминанта в политическите традиции на източните и западни държави, на което в геополитиката днес се държи много.

Съдържание на дисертацията

УВОД.....	4
1. Актуалност на проблема.....	4
2. Цели на изследването	6
3. Обект на анализ	11
4. Литературна справка.....	11
5. Предмет на изследването.....	13
6. Методологична бележка.....	15
7. Структура на дисертацията.....	16

ГЛАВА ПЪРВА

ЗАВРЪЩАНЕТО НА ГЕОПОЛИТИКАТА

ПРИ ПРЕХОДА ОТ МОНОПОЛЯРЕН КЪМ МНОГОПОЛЯРЕН СВЯТ

1. 1. Същност на хегемонията в съвременния международен ред.....	18
1.2. Империализмът - явление, съпътстващо човешката история или „феномен“ на модерната капиталистическа система?.....	23
1.3. „Вечното противоборство“ телуро-таласократия – или диалектика между две противоположни логики на власт?	31
1.4. Завръщане на геополитиката, империализъм и залез на хегемоните.....	48
1.5. Характеристики на многополярния свят и интерпретации на поредното завръщане на геополитиката.....	65
1.6. Общи закономерности при залеза на хегемоните.....	68
Обобщение.....	76

ГЛАВА ВТОРА
ТИПОЛОГИЯ И МЕТОДИ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ
ПРОГНОЗИ

2.1. Науката „на бързите открития“ и нейните прогностични ограничения.....	79
2.2. Предсказание и прогноза.....	82
2.3. Прогнозиране, футурология, „Futures studies“ и мястото на прогнозите на практическата геополитиката.....	86
2.4. Съвременното прогнозиране във фундаменталната геополитика.....	92
2.5. Методи на теоретико- историческите изследвания.....	97
2.5.1. Свят-системният анализ.....	98
2.5.2. Исторически методи.....	101
2.5.3. Синергетиката.....	109
2.5.4. Математическо моделиране.....	110
2.5.5. Клиометрията.....	115
2.5.6. Клиодинамиката.....	116
2.5.7. Методологията интегрално геополитическо прогнозиране.....	117
2.6. Неореализмът – от аисторизъм и статизъм до системно-исторически изследвания и нелинейни анализи.....	118
2.7. Практики на прогнозиране в „мозъчните тръстове“. Форсайт.....	123
2.8. Прогнозирането в агенция Стратфор.....	131
2.9. Глобално моделиране.....	137
Обобщение.....	141

ГЛАВА ТРЕТА
ВОДЕЩИ ГЛОБАЛНИ ТЕНДЕНЦИИ

3.1. Междудържавно сътрудничество за формиране на нов глобален „евразийски ред“ – или съюз Китай-Америка?	145
3.2. Изграждането на „китайската“ геополитическа система.....	157

3.2.1 <i>Формулиране на нова финансова архитектура</i>	160
3.2.2. <i>Глобална промяна на силите в технологичния сектор</i>	165
3.2.3. <i>Глобален демографски преход и нова парадигма на развитие</i>	171
3.3. Протекционизъм, деглобализация, криза на неолибералната идеология, имиграция на американци на Изток. Тенденции до 2020-25 г.....	173
3.4. Евразийският ренесанс: възстановяване на баланса?	182
3.5. Стреми ли се към интеграция Евразия?	188
3.6. Балканите и България.....	195
Обобщение.....	197
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	199
Литература.....	201

Литература към автореферата

Arrighi, G. Adam Smith in Beijing: Lineages of the 21st Century. New York, Verso. 2007

Botić, J. Europe-in-Between through the eyes of Cohen and Dugin. 2013. In: ResearchGate, 2013

Haass, R. Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective. In: U.S. Department of State, 01. 11. 2002.

Ish-Shalom, P. Theory as a Hermeneutical Mechanism: The Democratic-Peace Thesis and the Politics of Democratization. In: European Journal of International Relations, 10, 2006.

Kaplan, R. The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate. New York: Random House, 2012

Richardson, P. Blue national soil' and the unwelcome return of 'classical' geopolitics. Manchester. UK. Taylor & Francis Group., 2015

Ritz, H. Die Rückkehr der Geopolitik. Eine Ideologie und ihre fatalen Folgen. In: Blaetter, 03. 2013

Urrutia, O. The role of Think Tanks in the definition and application of defence policies and strategies. In: Revista del Instituto Español de Estudios Estratégicos Núm, 2/2013

Дугин, А. Основы геополитики. М.: АРКТОГЕЯ-центр. 2000

Монбриал, Т. Политическа география. С. АИ Проф. М. Дринов, 2008

Нартов, Н. А. Геополитика: учебник для студентов вузов. М.: ЮНИТИ, 1999

Русев, Политическа география, геополитика и сигурност. С. СУ „Св. Сливент Охридски“. 2007